

Gulning kelib chiqishi va taraqqiy etishi mavzusida adabiyotlar tahlili

Andijon davlat pedagogika instituti biologiya yo`nalishi 1 – bosqich talabasi
Sodiqova Mohinur Akmaljon qizi

Annotatsiya: Ushbu tahlilda yopiq urug’li o‘simliklarning generativ organi – gulning tuzilishi, taraqqiy etishi hamda xillari haqida qisqacha ma’lumotlar keltirilgan. Gul yoki gulli o‘simliklar mezozoy erasi bor davrining o‘rtalarida, Osiyo qit’asining janubiy sharqiy qismida joylashgan Angara yerida paydo bo‘lgan va juda tezlik bilan tarqalgan.

Аннотация: В данном анализе даны краткие сведения о строении, развитии и типах генеративного органа покрытосеменных – цветка. Цветок или цветковые растения были обнаружены в юго-восточной части Азиатского континента в середине мезозойской эры. Он возник в Ангара и распространились очень быстро.

Abstract: This analysis provides brief information about the structure, development and types of the generative organ of angiosperms – the flower. Angara, located in the southeastern part of the Asian continent, is located in the middle of the Mesozoic period of the flower or flowering plants appeared on the ground and spread very quickly.

Kalit so‘zlar: Haqiqiy gul, strobilyar nazariya, bennetit, yopiq urug’li o‘simliklar, ochiq urug’li o‘simliklar, changchi, urug’chi, metamorfoz, gulyonbarg.

Gul – gul bandi, gul o‘rni, gul qo‘rg‘on, changchi hamda urug’chidan iborat shakli o‘zgargan, qisqargan novda bo‘lib, odatda novdaning apikal (o‘q uchida) va yon novda hamda shoxchalarning meristema hujayralaridan yuzaga keladigan o‘simlikning generativ organidir.

Gulning kelib chiqishi to‘g‘risidagi masala hamda gulning tuzilishiga qiziqish ancha vaqtdan beri olimlarni qiziqtirib kelgan. bu sohada keng tarqalgan uchta nazariya mavjud .

Pseudant (yunon.pseudos – soxta, antos – gul) nazariyasi. Bu nazariyani avstraliyalik botanic – morfolog, sistematik, botanik - geograf olim – professor Rixar Vetshteyn yaratgan. Uning fikricha, yopiq urug’li o’simliklarning ikki jinsli guli ochiq urug’li o’simliklarning ko’pgina soda tuzilgan bir jinsli changchi va urug’chi gullarining to’plamidan “to’pgul” yuzaga kelgan. Urug’chilar mevali barglardan hosil bo’lgan, changchili gullarning qoplag’ich barglari gulqo’rg’onni hosil qilgan. Keyinchalik ba’zi changchilar tojibargga aylangan[1, 258-b].

Pseudant nazariyasini yaratgan olim Vetshteyn gul rivojlanishini uch bosqichga: dastlab changchilar taraqqiy etgan, so’ngra gulyonbarglar atrofiga joylashgan , uchinchi bosqichda esa changchidan urug’chi paydo bo’libgulyonbargdan kosachalar taraqqiy etgan. Shu sababli bu nazariyani olimlar tarixiy ahamiyatga ega deb hisoblaydilar.

Strobilyar nazariya. Uilanda degan olim 1906-yili bennetitlar degan o’simliklar qoldiqlarini topadi. Bu o’simliklar mezozoy erasining ochiq urug’li o’simliklariga mansub bo’lib, evolutsiya jarayonida butunlay yo’qolib ketgan.

Bennetitnomalarda strobillarning ikki jinsliligini hisobga olib, ba’zi olimlar, extimol ular ko’pmevalilarning asosi bo’lgandir deb tahmin qiladilar.

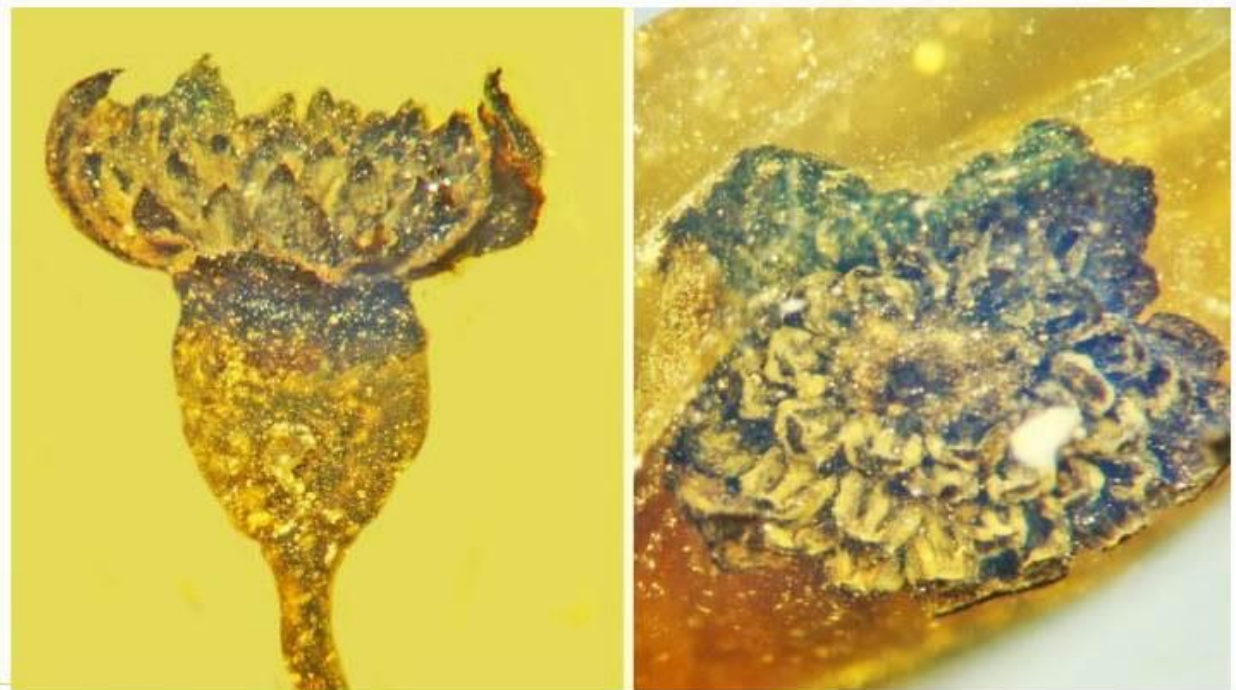
Arber va Parkin bennetitlarning gul tuzilishini o’rganib,sodda va yirik ikki jinsli strobillarni printostrobil deb ataydilar va strobilyar yoki euansiy degan nazariya ishlab chiqdilar[1,259-260-b].

Telom nazariyasining asoschisi nemis botanigi Simmerman hisoblanadi. Bu nazariya tarafdorlari gulning kelib chiqishi to’g’risidagi eski klassik morfologiya asoschisi V. Gete tomonidan ta’riflangan « gul metamorfozga uchragan bargli novda bo’lib, gul o’rnidan tashqari hamma a’zolari shakli o’zgargan barglardan

iborat” degan fikrni va keyinchalik foliar deb nomlangan nazariyani inkor etadi[1, 261-262-b].

Gulli o‘simliklarning kelib chiqishi va ularning dunyo bo‘ylab shiddatli tarqalishi Darvinni ham qiziqtirgan : hamma narsa shunchalik tez sodir bo‘lganki, ular hayotining birinchi qadamlari portlashga o‘xshaydi. Ular 250 va 140 mln yil avval orasida paydo bo‘lgan deb hisoblanib, ulardan oldin paydo bo‘lgan ochiq urug‘lilarni tezda siqib chiqarganlar va sayyorada uzoq vaqt ustunlikka ega bo‘lishgan. Bugun har 10 ta o‘simlikdan to‘qqiztasi yopiq urug‘lilardir, ularning xilma-xilligi 300 mingdan ortiq turlar bilan baholanadi. Bu xilma-xillikni yagona ajdoddan tarqalgan deb tasavvur qilish qiyin[2].

Xitoylik paleontologlar Yer sayyorasidagi eng qadimiy gul g‘unchasini topishga uvaffaq bo‘ldilar. Mutaxassislar topilmaga oid ma‘lumotlarni genetic tahlil natijalari bilan birgalikda o‘rganib chiqishgan. Tadqiqot hulosalari yopiq urug‘li o‘simliklar avvallari tahmin qilinganidan chamasi 10 million yillar oldin paydo bo‘lganini ko‘rsatgan[3].

Gulli o‘simliklarning hozirgi zamon filogenetik sistemalari orasida rus olimi akademik A. L. Taxtadjaning sistemasi o‘zining mukammalligi, ixchamligi, sistematika fanining eng so‘ngi yutuqlarini hisobga olib turkumlargacha aniqlik bilan tuzilganligi jihatidan alohida ajralib turadi. Bu sistemada magnolia toifalarning 533 oila, 13 ming turkum va 250000 ta atrofida turdan iborat ekanligi ko‘rsatilgan[4].

Gulli o‘simliklar Bo‘r davrida Janubiy-Shariy Osiyoda paydo bo‘lib, u yerdan boshqa joylarga tarqalgan, degan g‘oyalar ilmiy asarlardan chuqur o‘rin olgan. O‘rta Osiyo, shu jumladan, O‘zbekistinning ayniqsa gulli o‘simliklari o‘tmishdagi Tetis dengizning janubida va shimolida joylashgan floradan hamda mahalliy floradan kelib chiqqan. Boshqacha qilib aytganda, dengiz suvi qurigandan so‘ng janubdagi va shimoldagi floralari uning o‘rnini egallay boshlagan [5, 131-132-b].

Haqiqiy gulga ega bo‘lgan o‘simliklar yani, yopiq urug‘li o‘simliklar urug‘ining tez, yaxshi va sog‘lom rivojlanishi, o‘sish qobiliyatini uzoq muddat saqlashi hamda tez va oson tarqalishi tufayli o‘simliklar olamida asta – sekin hukmronlik qila boshlagan. Ularning har qanday muhit sharoitiga moslasha olishi yoki noqulay muhitdan qulay muhitga yetguniga qadar o‘sish qobiliyatini uzoq saqlay olishi tez va keng areal bo‘ylab tarqalishini osonlashtirgan.

O‘simliklar hayvonlar umuman olganda barcha tirik organizmlar bir birlari bilan chambarchas bog‘liqlik bilan hayot kechiradi. Agar orada bu zanjirning bir bo‘lagi uzulib qolsa hayot zanjiri hambog‘lanmay qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. M. I. IKROMOV, X. N. NORMURODOV, A. S. YULDASHEV Botanika o‘simliklar morfologiyasi va anatomiyasi. Toshkent 2002
2. Olimlar Yerda mavjud bo‘lgan ilk gullarning ko‘rinishini aniqlashtirdilar. <https://medium.com/@lukretsiy/olimlar-yerda-mavjud-bolgan-ilk-gullarning-korinishini-aniqlashtirdilar-fd774c2ad863>
3. Xitoydan Yer sayyorasidagi eng qadimgi gul g‘unchasi topildi <https://xabardor.uz/uz/post/xitoydan-yer-sayyorasidagi-eng-qadimiy-gul-gunchasi-topildi>
4. O‘. Prator, L. SHAMSUVALIYEVA, E. SULAYMONOV, X. AXUNOV, K. IBODOV, V. MAHMUDOV Botanika morfologiya, anatomiya, sistematika, geobotanika. Toshkent – 2010
5. O‘. Prator, A. S. To‘xtayev, F. O‘. Azimova Botanika O‘rta maktabning 6-sinfi uchun darslik. Toshkent 2005